

taftarları onu millî kahraman ilân ederek 1945'te kurdukları Ümmet Partisi'nin başkanlığına getirmişlerdir. Sudan tarihinde önemli bir rol oynayan Mehdîler'in etkisi bugüne kadar süregelmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Dârü'l-kütübü'l-Misriyye'de Muhammed Ahmed Mehdî'ye ait 5303 nolu dokümanlar; F. R. Wingate, *Mahdizm and the Egyptian Sudan*, London 1891; İsmâil Abdülkâdir el-Kürdüfânî, *Sa'âdetü'l-müstehtâ bi-sireti'l-İmâm el-Mehdî* (nşr. M. İbrâhim Ebû Sâlim), Beyrut 1972; a.e.: *The Life of the Sudanese Mahdî* (trc. H. Shaked), New Brunswick 1978; a.mlf., *el-Harbül-Habeşîyye es-Sûdânîyye (1885-1888) : et-Tîrâzü'l-menkûş bi-bûsrâ katlı Yuḥannâ meliki'l-cüyûş* (nşr. M. İbrâhim Ebû Sâlim - M. Saîd el-Kaddâl), Hartum 1972; Ch. Neufeld, *A Prisoner of the Khaleefa: Twelve Years' Captivity at Omdurman*, London 1899; İbrâhim Fevzî, *es-Sûdân beyne yedey Gordon ve Kitchner*, Kahire 1319; Neûm Şukayr, *Târîhu's-Sûdân*, Kahire 1903, tür.yer.; H. C. Jackson, *Osmân Digna*, London 1926; J. S. Trimmingham, *Islam in the Sudan*, London 1949; Celâl Yahyâ, *es-Sevretü'l-Mehdiyye ve uşûlû's-siyâseti'l-Britâniyye fi's-Sûdân*, Kahire 1959; R. O. Collins, *The Southern Sudan: 1883-1898*, New Haven-London 1962; M. İbrâhim Ebû Sâlim, *Menşûrâtü'l-Mehdiyye*, [baskı yeri yok] 1969; a.mlf., *Müzekkirâtü 'Osman Dükna*, Hartum 1974; G. Warburg, *The Sudan under Wingate*, London 1971; M. Saîd el-Kaddâl, *el-Mehdiyye ve'l-Habeşe*, Hartum 1973; Avad Abdülhâdî el-Atâ, *Târîhu Kurdufan es-siyâsi*, Hartum 1973; Mûsâ Mübârek el-Hasan, *Târîhu Dârfür es-siyâsi*, Hartum, ts.; F. Reh-fich, "Omdurman During the Mahdiyya", *Sudan Notes and Records*, XLVIII (1967), s. 33-61; P. M. Holt, "al-Mahdiyya", *EI²* (İng.), V, 1247-1253; *el-Mevsû'atü'l-müeyyere fi'l-edyân ve'l-mezâhibi'l-mu'âşıra*, Riyad 1972, s. 465-472; Hayreddin Karaman, "Efgânî, Cemâleddin", *DİA*, X, 458 vd.

EYMEN FUÂD SEYYİD

MEHDİLER

1159-1174 yılları arasında
Yemen'de hüküm süren
bir İslâm hânedanı.

Hânedanın kurucusu Ali b. Mehdî, sonradan başşehirleri olan Zebîd'in Anbere köyünde doğdu; babasından İslâmî ilimleri öğrendi. Hac maksadıyla gittiği Hicaz'da İslâm dünyasının çeşitli yerlerinden gelen âlimlerle tanıştı ve onlardan ilim tahsil etti. Yemen'e döndüğünde uzlete çekilerek zühud ve takvâ yolunu seçip halka dinî öğütlerde bulundu. Mehdîler'le ilgili başlıca kaynak olan *Târîhu'l-Yemen*'in müellifi çağdaşları Umâre el-Yemenî'ye göre Ali b. Mehdî, 531 (1137) yılından itibaren Zebîd sahilindeki faaliyetleri ve konuşmalarıyla dikkat çekti. Onun ileride olacaklarıyla ilgili söylediklerinin gerçek-

leştiğini gören halk kendisine gönülden bağlanmaya başladı. Daha sonra şöhratinin gittikçe artması üzerine Zebîd'de hüküm süren Necâhî Emîresi Ümmü Fâtik Alem'in emriyle ailesi, akrabaları ve himayesi altında olanlarla birlikte vergiden muaf tutuldu (536/1141-42). Umâre el-Yemenî, bu sayede onların kısa bir süre içinde imtiyazlı bir konuma geldiklerini ve durumlarının çok iyileştiğini söyler.

Ali b. Mehdî, Necâhîler'e karşı eyleme geçecek güce sahip olduğu kanaatine varınca etrafına topladığı 40.000 yeminli adamıyla birlikte Kedrâ şehri üzerine yürüdü. Ancak Necâhî kumandanı İshak b. Merzûk'a yenildi ve çok sayıda askeri öldürüldü. Sonuçta dağlık bölgeye çekilerek 541 (1146) yılında Ümmü Fâtik Alem'in, devlet adamlarına ve dönemin fakihlerine rağmen etrafındakilerle birlikte Tihâme'ye dönmesine izin vermesine kadar orada ikamet etmek zorunda kaldı. Ardından birkaç yıl vergiden muaf olarak topraklarını işletmeye devam etti; bir taraftan da hutbelerinde taraftarlarına hurûc vaktinin geldiğini söylüyordu.

Ümmü Fâtik Alem öldüğünde (545/1150) Ali b. Mehdî ve taraftarları dağlık bölgelerden Zebîd şehrine ve Tihâme çevresindeki topraklara yönelik amansız bir mücadele başlattılar. Kendisiyle Tihâme'den gelenleri "muhâcirin" ve yöre halkını "ensar" diye isimlendiren Ali b. Mehdî, Zû Cible şehrinde yaşayan Aden hâkimi Dâif Muhammed b. Sebe'nin yanına giderek Zebîdîiler'e karşı yardım talebinde bulunduysa da olumlu cevap alamadı. Ancak Zû Cible'den döndüğünde Necâhî reislerinden Sürûr el-Fâtikî'yi ortadan kaldırmaya muvaffak oldu (551/1156); arkasından da Zebîd'i kuşattı. Zebîdîiler kuşatma karşısında şiddetle direndiler ve Sa'de hâkimi Zeydî İmamı Mütevekkil-Alellah Ahmed b. Süleyman'dan yardım istediler. Mütevekkil-Alellâh da reisleri Fâtik b. Muhammed b. Fâtik'i öldürmeleri ve kendisini hükümdar yapmaları şartıyla isteklerini kabul etti. Zebîdîiler 553 (1158) yılında Fâtik'i öldürdüler, ancak Mütevekkil-Alellah onlara yardımcı olamadı. Bunun üzerine Ali b. Mehdî, 14 Receb 554'te (1 Ağustos 1159) Zebîd'e girmeyi ve Necâhî (Benî Necâh) Devleti'ne son vermeyi başardı. Fakat kendisi de iki ay sonra Şevval 554'te (Ekim-Kasım 1159) vefat etti.

Ali b. Mehdî'nin ölümünden sonra meydana gelen olaylar hakkındaki bilgilerde açıklık yoktur. Umâre el-Yemenî yerini babası Mehdî'nin aldığını söylerse de bu kişi

onun babası değil oğlu olmalıdır (*EI²* [İng.], V, 1244). Mehdî'den sonra yönetim 559 (1164) yılında Ali'nin oğlu Abdünnebi'nin eline geçti. Abdünnebi, hâkimleri Zürey'iler'le yıllık vergi karşılığında barış anlaşması imzaladığı Aden dışında Yemen'in hemen hemen tamamını hükmü altına aldı. Umâre el-Yemenî'nin tabiriyle bütün Yemen krallarının mülk ve hazineleri ona intikal etti. Abdünnebi 561'de (1166) Taiz ve İb şehirlerini de aldıktan sonra Aden'i kuşattı. Zor durumda kalan Aden hâkimi Hâtim b. Ali ez-Zürey'i, kendisi gibi İsmâilî olan San'a hâkimi Ali b. Hâtim el-Hemdânî'den yardım istedi. Böylece oluşturulan Zürey'i-Hemdânî ittifakı 569'da (1173-74) Abdünnebi'yi kuşatmayı kaldırarak Zebîd'e çekilmeye mecbur etti. Bunun üzerine o sıralarda bu karışık durumları izleyen Selâhaddîn-i Eyyûbî, kardeşi Turan Şah'ın emrinde gönderdiği orduyla Mehdîler'in hâkimiyetine son verdi ve Yemen topraklarının tamamını ülkesine kattı (569/1173-74).

Umâre el-Yemenî, Mehdîler'in mezhep ve itikadları hakkında müsbet kanaat sahibidir ve onların fûrû'da Hanefî olduğunu söyler. Fakat onun günah işleyeni tekfir edip öldürmeleri, itikadlarına uymayan ehl-i kiblenin dahi öldürülmesine fetva vermeleri, esirlerin ırzlarını mubah saymaları ve çocuklarını köleleştirmeleri gibi hususlarda yazdıkları dikkate alınırsa Mehdîler'in Hâricî mezhebine mensup oldukları söylenebilir. Ali b. Mehdî askerlerinden içki içen, müzik dinleyen, zina eden, cuma namazına ve kendisinin vaaz meclislerine katılmayanların da öldürülmesini emretmekteydi. Umâre el-Yemenî'nin dediği gibi taraftarlarının ona verdiği mevki Hz. Peygamber'inkinden daha yüksekti. Ali b. Mehdî, bütün arazilerin beytümâlâe ait olduğu ve kendisi tarafından halka dağıtılması gerektiği kanaatindeydi. Aynı şekilde at ve silâhlar da devlete ait ahır ve depolarda tutulmakta, ihtiyaç halinde yine kendisi tarafından askerlere verilmekteydi. Başka kaynaklar ise Ali b. Mehdî'yi siyasetini gasp ve yağma üzerine kuran mutaassıp ve kötü bir kişi olarak gösterir. Bundan dolayıdır ki Selâhaddîn-i Eyyûbî onun Yemen'de kurduğu iktidarın ortadan kaldırılmasını zorunlu görmüştür.

BİBLİYOGRAFYA :

Umâre el-Yemenî, *Târîhu'l-Yemen* (nşr. Hasan Süleyman Mahmûd), Kahire 1957; a.e. (nşr. Muhammed b. Ali el-Ekva'), Kahire 1965; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, XI, 261; ayrıca bk. İndeks; Ebû Şâme, *Kitâbü'r-Ravzateyn*, I, 552; İbn Vâsil, *Müferricü'l-kürûb*, I, 238; Muhammed b. Yûsuf el-

Cenedî, *es-Sülûk fî şabakâti'l-ulemâ' ve'l-mülûk* (nşr. Muhammed b. Ali el-Ekva'), San'a 1993; Abdülbâkî b. Abdülmecîd el-Yemânî, *Târîhu'l-Yemen* (nşr. Mustafa Hicâzî), Beyrut 1985, s. 20 vd.; Ali b. Hasan el-Hazrecî, *el-Kifâye ve'l-i'lâm*, Patna Hudâbahş Ktp., nr. 2883; a.mlf., *Tırâzû a'lâmi'z-zemen fî şabakâti a'yânî'l-Yemen*, Dâr-ru'l-kütûbi'l-Misriyye, Teymûriyye, Tarih, nr. 783; İbnü'd-Dejba', *Kurretü'l-uyûn fî ahbâri'l-Yemeni'l-Meymûn* (nşr. Muhammed b. Ali el-Ekva'), Kahire 1971-77, I-II; Yahyâ b. Hüseyin es-San'ânî, *Ğâyetü'l-emânî fî ahbâri'l-ku'ri'l-Yemânî* (nşr. Saîd Abdülfettâh Âşûr), Kahire 1388/1968; Zambaur, *Manuel*, s. 118; M. Abdülâl Ahmed, "Dirâse havle akvâli'l-mü'errihîn 'an esbâbi'l-fethi'l-Eyyûbi li'l-Yemen", *MMMA* (Kahire), XIII (1967), s. 319-338; M. Emin Sâlih, "Devletü'l-Havâric fî'l-Yemen Benü Mehdî fî Zebîd (554-569 h.)", *el-Mecelletü't-Târîhiyye-tü'l-Misriyye*, XXV, Kahire 1978, s. 127-148; G. R. Smith, "The Ayyûbids and Early Rasûlids in the Yemen", *GMS*, XXVI/2 (1978), s. 56-62; a.mlf., "Mahdids", *EJ²* (İng.), V, 1244-1245.

EYMEY FUÂD SEYYİD

MEHDÎ-LİDİNİLLÂH, (bk. İBNÜ'L-MURTAZÂ).

MEHDÎ-LİDİNİLLÂH (المهدى لدين الله)

Ebû Tayr el-Mehdî-Lidînillâh Ahmed b. Hüseyin b. Ahmed b. Kâsım er-Ressî (ö. 656/1258)

Yemen Zeydî imamlarından
(1248/1258).

Zilkade 612'de (Mart 1216) Bilâdüzzâhir'in Kûme beldesinde doğdu. Nesebi Muhammed b. Kâsım er-Ressî'ye ulaşır. Ahmed b. Muhammed er-Rassâs, Hasan el-Kinânî, Kâsım b. Ahmed eş-Şakîrî, Sâlih b. Ahmed el-Arif ve Ahmed b. Muhammed el-Ekva' gibi hocalardan hadis ve fıkıh öğrendi. Yemen'de Zeydiyye arasında önemli bir hadisçi ve fakih olarak tanındı.

646 Saferinde (Haziran 1248) San'a'nın kuzeybatısında Hadûn bölgesindeki Benî Hamza'nın ve Resûlîler'in desteğiyle mensuplarından biat alarak Mehdî-Lidînillâh unvanı ile imâmetini ilân etti, daveti kısa zamanda Yemen'e yayıldı. İmam Abdullah b. Hamza el-Mansûr-Billâh'ın 614 (1217) yılında ölümü üzerine Yemen'de anarşiyle karşı karşıya gelen Zeydîler için Mehdî-Lidînillâh'ın imamlığını ilân etmesi, Zeyd b. Zeynelâbidin yahut İmam Hâdî-İlelhakk'ın devlet anlayışlarının uygulanması bakımından önemli bir olay olarak kabul edilip desteklendi. Ancak daha sonra Yemen'de hüküm süren Resûlî Hükümdarı el-Melikü'l-Mansûr, Sultan

Nüreddin Ömer tarafından yenilgiye uğratılıp Sülâ Kalesi'nde muhasara edildi; Benî Hamza da 647'den (1249-50) itibaren ona cephe aldı. Nüreddin Ömer'in Zebîd'de katledilmesi Mehdî-Lidînillâh'ın işlerini büyük ölçüde kolaylaştırdı. Kısa zamanda güç kazanan imam 648 (1250) yılında Sa'de üzerine yürüdü, burayı ele geçirerek Benî Hamza ile barış antlaşması imzaladı. Ardından güneye yöneldi; hareketi San'a'da duyulunca Resûlîler'in buradaki valisi Esedüddin Muhammed b. Hasan, Birâş Kalesi'ne iltica etti. Cemâziyelevvel 648'de (Ağustos 1250) San'a'yı ele geçiren Mehdî-Lidînillâh, Resûlî Hükümdarı el-Melikü'l-Muzaffer ile, Sa'de ve San'a şehirleriyle bunlar arasında kalan bölgelerin kendisine verilmesi ve 8000 dirhem tutarında maddî tazminat ödemesi şartıyla barış yaptı. Ertesi yıl Bilâdüşşeref'in Cebelülhareem bölgesi ve Mesverilâa'yı zaptetti. Bir süre sonra Resûlîler'le barışın bozulması üzerine (650/1252) Mehdî-Lidînillâh'ın ordusu ile Resûlî güçleri arasında cereyan eden savaşlardan kesin bir sonuç alınamadı. Ertesi yıl, imamın yönetimindeki yerleri ele geçirmek isteyen Benî Hamza eşrafını çeşitli vaatlerle kandırarak savaşa sevkeden el-Melikü'l-Muzaffer'in bütün çabalarına rağmen yapılan savaşların çoğunda Mehdî-Lidînillâh'ın taraftarları galip geldi. 652 yılı Ramazan ayında (Ekim-Kasım 1254) Hecer yakınında Resûlîler'le yapılan savaşta imamın önde gelen yardımcılarından, *el-Hadâ'îku'l-verdiyye* müellifi Kadı Humeyd'in öldürülmesi onun için önemli bir kayıp oldu. 655'te (1257) Yemen'de ortaya çıkan büyük kıtlık üzerine, San'a ve Sa'de'de ahalinin çoğunun açlıktan ölmesi ve büyük sıkıntılarla karşılaşılması imâmete büyük darbe vurdu. Mehdî-Lidînillâh'ın hocası ve en önemli dâîlelerinden biri iken ona muhalif olan Ahmed b. Muhammed er-Rassâs başkanlığında toplanan ulemâ imamın tavır ve tasarruflarını eleştirerek kendisine karşı cephe aldı. Bilâduzır ve Hucûr'a çıkan bu âlimler Mehdî Lidînillâh'ı tenkide başladılar. Bunlarla imam arasında çeşitli yazışmalar oldu. İmam onları ikna etmek için Şerîf Ahmed b. Vehhâs el-Hamzî'yi görevlendirdi ve bu kişinin isabetsiz olduğu yolundaki uyarıları dikkate almadı. Ancak Ahmed b. Vehhâs, Mehdî-Lidînillâh'ın aleyhine dönüp muhaliflerin safına katıldı. Bu gelişmeyi öğrenen şeriflerden el-Mansûr-Billâh'ın oğlu Emîr Ahmed b. Abdullah b. Hamza San'a'dan Bevn'e geldi. Muhalifler imama Bevn'de bulundukları

nı bildirerek kendisini münazara için davet ettiler. Mehdî-Lidînillâh onlara isyanı bırakıp kendisine itaat etmelerini bildirmesine rağmen muhalif güçlerin imamın bazı yakınlarının da bulunduğu Zirve (Zerve) Kalesi'ne hücum edip yağmalamaları işi daha da güç duruma soktu. Mehdî-Lidînillâh, 656 yılı Safer ayı başlarında (Şubat 1258) 300 atlı ve 3000 piyadeden meydana gelen ordusu ile Şüvâbe'de toplanan muhaliflere yöneldi. Muhaliflerin öncü kuvvetleri âni bir baskınla imamın ordusunu bozguna uğrattılar. Zafârlılar'dan bir kısmı Mehdî-Lidînillâh'ı öldürüp kesik başını Ahmed b. Abdullah b. Hamza ve Rassâs'ın çadırına götürdüler. Daha sonra kesik baş Zafâr yakınında Kâhir Kalesi'nin eteğinde gömüldü. Ardından Ahmed b. Abdullah b. Hamza'nın emriyle Şüvâbe'ye götürülerek burada Şir'a denilen yerde cesedinin yanında defnedildi. Naaşı üç yıl sonra Zîbîn'deki meşhedine nakledildi. Yahyâ b. Hüseyin'in belirttiğine göre mezarı bir ziyaret mahallidir (*Ğâyetü'l-emânî*, s. 444).

Eserleri. 1. *Halifetü'l-Kur'an fî nüket min ahkâmi ehli'z-zamân*. Müellif, Kur'an'daki yeminlerle ilgili olan bu risâlesinde imâmete dair görüşlerini savunmakta ve kendisine başlangıçta biat edip daha sonra karşı çıkanlara yaptıkları sadakat yeminini hatırlatmaktadır. Eserin iki nüshası San'a'da Mektebetü'l-câmi'de kayıtlıdır (nr. 1489, 1529). Bir mecmua içinde yer alan diğer bir nüsha da British Museum'da bulunmaktadır (Or., nr. 03811). 2. *er-Risâletü'z-zâcîre li-şâlihi'l-ümme* 'an isâ'eti'z-zânni bi'l-e'imme. Eserin bir yazması San'a'da Mektebetü'l-câmi'de kayıtlı (nr. 1025) bir mecmua içinde, diğer iki nüshası British Museum'da (Or., nr. 03811, bir mecmuada) ve İtalya'da Ambrosienne Kütüphanesi'ndedir (nr. 119). 3. *el-Müfîdû'l-câmi' li-manzûmâti garâ'ibi's-şerâ'i'*. Mehdî-Lidînillâh'ın, çağdaşı fakih Ali es-Sarîmî tarafından toplanan fetvalarını ihtiva eder. Bir nüshası Mektebetü'l-câmi' Kütübü'l-medreseti'l-ilmiyye serisi içinde (nr. 184), bir başka nüshası British Museum'da bir mecmuada (Or., nr. 03811) bulunmaktadır. 4. *Âhd mine'l-imâm ketebehû li-ba'zı ümerâ'ih*. Kumandanlarından birine yazdığı bu tâlimatın bir yazması British Museum'da kayıtlıdır (Or., nr. 03811). 5. *Naşşu kitâb lehû ilâ ba'zı ümerâ'ih*. Bu tâlimatın bir nüshası da British Museum'da anılan numaradaki mecmuada bulunmaktadır (müellifin eserleriyle ilgili olarak bk. Ahmed b. Muhammed eş-Şâmî,